

DOI: 10.26565/2786-5312-2022-96-07

УДК 811.111:811.161.2]'25'276.2

О. В. Тулупов

аспірант кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

e-mail: olegtul@gmail.com;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6788-577X>;

GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=UmVwWekAAAAA>

Є. Є. Кіріченко

магістрант, випускник кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Ненормативна лексика в англо-українському перекладі: творчість vs цензура

У статті відтворення ненормативної лексики піддано переосмисленню з позицій культурного перекладознавства. Ненормативну лексику відносять до труднощів перекладу, але її дослідження дотепер здійснювалося переважно з точки зору мовних, зокрема стилістичних, проблем. З позицій лінгвістичного аналізу ненормативна лексика визначається як знижена, така, що охоплює аргі, сленг, жаргон тощо. У термінах перекладознавчого аналізу ці одиниці називаються лексикою обмеженого вжитку, ненормативною, культурно та емотивно позначеною лексикою, яка охоплює три різновиди: образливу, соціальну та територіальну лексику. У нашій роботі досліджено український переклад роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті», що природно обмежує ненормативну лексику першими двома різновидами. Методологія дослідження висуває на перший план взаємозалежність та взаємозв'язок перекладацької творчості та ідеологічної позиції перекладача, обмеженої цензурою. Першодрук українського перекладу О. Логвиненка вийшов у світ 1984 р., це був переклад високої якості, що засвідчено цілою низкою передруків та вельми позитивною оцінкою українського читача. Однак майстерність перекладача слід розглядати в соціо-політичному контексті його діяльності. Цензурні обмеження у Радянському Союзі на початку 1980-х все ще діяли, хоча й вже не були такими жорсткими, як раніше. З-поміж інших існувала вимога орієнтації як на взірць на російський переклад, зроблений декількома десятиріччями раніше. У своєму очевидному прагненні відтворити ненормативну лексику, як важливу характеризувальну рису психологічного стану головного героя, О. Логвиненко мав брати це до уваги. Він відтворив ненормативну лексику джерельного тексту у близько половині усіх фрагментів цільового тексту, застосовуючи повний або частковий еквівалент / функційний відповідник, що дозволило зберегти емотивні конотації. У інших випадках, які складають трохи більше половини усіх проаналізованих, він часом використав компенсацію, що дало той самий ефект. Тим не менш, у низці фрагментів цільового тексту емотивні конотації було втрачено, оскільки ненормативну лексику було замінено на нормативну чи вилучено. Погляд на природу таких випадків дає підстави зробити висновок, що вони були спричинені не відсутністю перекладацьких рішень, а ідеологічними міркуваннями, зокрема цензурними обмеженнями.

Ключові слова: джерельний / цільовий текст, емотивна конотація, ідеологія, культурне перекладознавство, ненормативна лексика, український переклад, цензура.

1. ВСТУП

У перекладознавстві, що оперує на стику різних гуманітарних наук та розглядає кризь призму перекладу велику низку мовних та позамовних явищ, проблематика культури та ідеології стала об'єктом багатьох розвідок, але не вичерпала свій величезний потенціал. Культура та ідеологія взаємопов'язані, вони є своєрідними частинами одна одної, та мають відображення у творчості, зокрема перекладацькій. У контексті нашого дослідження відстежено зв'язок або взаємовідношення: культура – ненормативна лексика – ідеологія, що можна висловити також як «Творчість vs Цензура», де vs як протиставляє, так і споріднює культуру та ідеологію (або творчість та цензуру), оскільки vs тут можна розглядати і як прийменник, і як сполучник, тому що згадані поняття не можуть існувати одне без одного.

Сучасний перекладознавчий погляд на відтворення ненормативної лексики в художньому перекладі в культурно орієнтованому ключі [10, с. 1] відкриває нові перспективи аналізу, у фокусі якого опиняються культурна позначеність такої лексики, стратегії та способи її перекладу, можливість збереження культурної та / або емотивної конотації, а також обмеження, що накладають на перекладацьку творчість вимоги цензури / самоцензури.

Усе викладене свідчить про потребу вивчення ненормативної лексики як об'єкту перекладацьких студій та впливу цензури на перекладацьку творчість радянської доби, що обумовило вибір теми проведеного дослідження.

Актуальність дослідження визначена важливістю аналізу відтворення ненормативної лексики в художньому перекладі з урахуванням як контексту художнього твору, так і контексту культури та соціуму.

Об'єктом дослідження є ненормативна лексика в оригіналі твору Дж. Селінджера «Над прірвою у житті» та українському перекладі цього твору О. Логвиненка, а предметом аналізу виступають особливості відтворення ненормативної лексики тексту оригіналу в українському перекладі.

Метою роботи є виявлення специфіки англо-українського перекладу ненормативних лексичних одиниць роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті» з позицій культурно орієнтованого перекладознавства.

Матеріалом дослідження слугували 1689 фрагментів тексту, отриманих з оригіналу тексту роману Дж. Д. Селінджера (*J. D. Salinger*) «Над прірвою у житті» (*The Catcher in the Rye*) [19], які містять 93 ненормативні лексичні одиниці, та така саме кількість фрагментів першого українського перекладу цього твору, зробленого О. Логвиненком у 1984 р. та вперше надрукованого у видавництві «Молодь» [9]. Першодрук перекладу було обрано, оскільки нас цікавив вплив цензури, характерний саме для того часу.

Варто додати, що Олекса Логвиненко (1946–2006) вважається фахівцем високого рівня, він був відомим перекладачем англomовної та німецькомовної художньої літератури, лауреатом літературних премій, зокрема премії імені Миколи Лукаша *Arts Translationis* (щорічної премії, заснованої редакцією журналу «Всесвіт» у 1989 р., за найкращі переклади й перекладознавчі праці, опубліковані за рік на сторінках журналу) [7]; переклад розглянутого в нашому дослідженні твору було багато разів передруковано іншими видавництвами, цей переклад високо оцінюють українські читачі та перекладознавці.

Методами дослідження були: *методи аналізу та синтезу*, застосовані в аналітичному огляді наукової літератури; *дефінітивний метод*, необхідний для надання визначення наукових понять, використаних у роботі; *метод наскрізного добирання*, використаний під час добору ілюстративного матеріалу дослідження; *метод лексикографічної верифікації*, що став у нагоді під час визначення ненормативного статусу одиниць аналізу; *метод порівняння (фрагменту) тексту оригіналу та тексту перекладу*, за допомогою якого було здійснено перекладознавчий аналіз; *метод кількісного аналізу*, потрібний для встановлення кількісних параметрів фрагментів тексту перекладу, де відтворено / не відтворено ненормативні лексичні одиниці тексту оригіналу.

У ході проведення дослідження було розглянуто та уточнено розуміння ненормативної лексики як об'єкту перекладацьких студій, проаналізовано особливості відтворення ненормативних лексичних одиниць, з'ясовано збереження в перекладі конотації та досліджено прояви й можливі причини відсутності відтворення ненормативних лексичних одиниць в тексті українського перекладу.

2. НЕНОРМАТИВНА ЛЕКСИКА ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ СТУДІЙ

Ми поділяємо думку перекладознавців, які вважають, що питання відтворення ненормативної лексики у перекладі як компонента художнього твору та пошук українського відповідника залишається однією з труднощів перекладацької творчості та заслуговує всебічного вивчення, як з лінгвістичної точки зору, так із міждисциплінарної, яка охоплює культурний, політичний, ідеологічний, філософський та інші аспекти.

У словниковому складі кожної мови існують одиниці, що не належать до загальноновживаних, їх називають *зниженою* або *ненормативною лексикою*. Іншими словами, це лексика обмеженого вжитку – «сукупність лексичних і фразеологічних одиниць, які функціонують у межах національної мови, перебувають поза загальноприйнятим спілкуванням, відрізняються від загальноприйнятого мовного стандарту, призначені для комунікації членів соціальних груп / прошарків / субкультур /

територій та є віддзеркаленням культури й способу життя їхніх носів» [10, с. 9]. Надаючи це визначення лексиці обмеженого вжитку, М.Р. Ткачівська також вказує, що обмеженість вжитку такої лексики визначається відносно мовної норми, тому саме ненормативність є її першою категоріальною ознакою [там само]. Саме з цієї причини у нашому дослідженні обрано термін *ненормативна лексика*, під яким розуміємо стилістично знижену та обмежену у вжитку лексику.

Сучасна лінгвістична література налічує чимало термінів на позначення типів ненормативної лексики в аспекті її соціальної й регіонально-територіальної диференціації: аргі, жаргон, соціально-діалектне койне, сленг, розмовна лексика, інвектива, лайка тощо.

Натомість, у нашому дослідженні ми спираємося на подану в перекладознавчій розвідці класифікацію ненормативних лексичних одиниць, що охоплює три групи: образливу (лайлива, табуйована, обценена), соціальну (арготизми, жаргонізми та сленгізми) та територіальну лексику [10, с. 10], з яких для нас актуальними є перші дві.

Зважаючи на характер художнього твору, якому присвячено наше дослідження, вважаємо логічним припустити, що ненормативні лексичні одиниці у ньому переважно кореспондують зі сленгом, точніше молодіжним сленгом, яким послуговується головний герой. Беручи до уваги специфіку описуваних подій та психологічний стан головного героя, логічним також вважаємо припущення про наявність в його мовленні вульгаризмів та інвективної лексики.

Методологічно наше дослідження ґрунтується на засадах культурно орієнтованого перекладознавства, що веде початок з 90-х років ХХ сторіччя, часу так званого «культурного повороту» в перекладацьких студіях [13]. Саме у термінах цього підходу набувають значущості стратегії перекладу, які акцентують не стільки мовні відмінності та шляхи подолання пов'язаних з ними перекладацьких труднощів, скільки діалог між культурами, що відбувається за посередництва перекладача.

Дослідження закономірностей перекладу лексики обмеженого вжитку у праці М.Р. Ткачівської [10, с. 13–14], загальні положення якої ми взяли за основу в своїй роботі, виходить саме з цього методологічного принципу.

Крім того, ми враховуємо нерозривний зв'язок перекладу не лише з культурою, а також з ідеологією та цензурою. Під час розгляду методології «культурного повороту» в перекладознавстві, висловлюється думка, що «українські перекладачі приклали багато зусиль для опублікування своїх перекладів в умовах офіційних заборон. Вони використовували одомашнення як відмінність від домінуючого імперського дискурсу. Вони використовували методологію «культурного повороту», щоб подолати сте-

реотипи «побутової мови», закріпити повноправний статус української мови і поставити українську мову на один рівень з іншими іноземними мовами» [1, с. 75].

З цією точкою зору можна погодитися лише частково, адже якщо мова йде про переклади радянського часу, вплив перекладача на проходження літературним твором першого з «фільтрів» цензури – отримання дозволу на переклад для майбутньої публікації [11] – був практично нульовим.

Стосовно роману Дж. Селінджера, як ми вважаємо, успішність проходження крізь цей «фільтр» визначена зображенням у творі багатьох рис американського суспільства в негативному ключі. Саме це спричинило неоднозначність оцінки роману американським читачем та водночас обумовило прихильність до нього радянського цензора.

Погоджуючись загалом з високою оцінкою зусиль українських перекладачів, маємо зауважити, що в часи панування радянської цензури, вони мали робити непростий вибір. Для проходження наступних «фільтрів» цензурування їм потрібно було орієнтуватися на наявні обмеження [11], для того, щоб їхній переклад було надруковано. Таким чином, творчу креативність перекладача обмежували рамки цензури та самоцензури. За таких умов необхідно було робити вибір між тим, що перекладач вважав бажаним, і тим, що було дозволено. Відмова від бажаного, зрозуміло, була нелегким рішенням, але тут слід пристати на позицію англійськомовного науковця Р. Джонсона [16], який припускає, що поступки цензора дозволяли, принаймні, познайомити читача з твором іноземної літератури, хай і з певними втратами змісту, стилю тощо.

Проектуючи викладені думки в площину нашого дослідження, відзначимо декілька моментів, характерних для українського перекладу роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті».

По-перше, переклад О. Логвиненка було виконано в умовах наявності російського перекладу, зробленого перекладачкою Ритою Райт-Ковальовою та опублікованого у 1960 році, який на той час вже вважався канонічним, а отже перекладач повинен був орієнтуватися саме на цей переклад. Це, природно, обмежувало свободу вибору перекладача, особливо щодо відтворення ненормативної лексики та обумовило, зокрема вибір назви першодруку українського перекладу «Над прірвою у житті», який у передруках часів незалежної України вже має назву «Ловець у житті».

По-друге, нагадаємо, що український переклад було надруковано майже на тридцять років пізніше за російський. За цей час відбулися певні зміни в ідеології: сталінські часи змінила так звана «відлига», початок 80-х років був частиною періоду застою, коли ідеологічні обмеження вже не були настільки жорсткими, як у середині 50-х (коли власне виконувався російський переклад). Це відкривало

для О. Логвиненка можливість більшою мірою керуватися власним вибором, що й дозволило перекладачеві, зокрема, зберегти набагато більше сутнісних рис оригінального твору, у тому числі і щодо відтворення ненормативної лексики, як то засвідчують результати наявного дослідження [2].

Ми погоджуємось з поняттям цензури як феномену, «що має у своєму підґрунті політичні, моральні, релігійні, естетичні суспільні настанови та чинить вплив на агентів процесу трансферу – перекладачів, редакторів, перекладацькі агенції тощо. Цензура також стосується етики перекладу, тобто уявлень про норми співвідношення між переписуванням (перекладацькою творчістю) та точністю відтворення тексту оригіналу» [18, с. 18]. Водночас, ефект цензури посилюється тим, що всі, хто підпадає під її вплив – автор, перекладач, редактор або інші, передбачаючи неминучість правки цензора, починають практикувати самоцензуру.

Цензорне втручання у переклад ненормативної лексики нами розуміється як вияв ідеологічного тиску на творчість перекладача. Слід зазначити, що ми розглядаємо перекладацьку творчість у визначенні О.В. Ребрія, а саме, як «діяльність зі створення тексту перекладу та сам текст перекладу як продукт цієї діяльності, що кореспондує з аналогічним дихотомічним процесуально-результативним визначенням перекладу» [8, с. 431]. Отже, у протипоставленні «Творчість vs Цензура», у нашому випадку, остання має певний вплив як на процес творчості, так і на його результат.

3. ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ НЕНОРМАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ДЖ. СЕЛІНДЖЕРА «НАД ПІРВОЮ У ЖИТІ»

У ході дослідження ми з'ясували кількісні параметри ненормативних лексичних одиниць в тексті оригіналу та тексті перекладу.

У тексті оригіналу таких одиниць було виявлено 93, у тексті українського перекладу – 86. Однак, одиницею перекладознавчого аналізу в нашому дослідженні були реалізації ненормативної лексики в тексті, тобто фрагменти тексту оригіналу та тексту перекладу. У творі Дж. Селінджера таких фрагментів було зафіксовано 1689 (цю кількість було прийнято за 100%). В українському перекладі О. Логвиненка з усієї кількості відповідних фрагментів ненормативну лексику, наявну у фрагментах тексту оригіналу, зафіксовано у 817 фрагментах (48,4 %), тоді як у 872 фрагментах (51,6%) цю лексику не відтворено, зокрема, або не відтворено взагалі (394 фрагмента, 23,3 %), або відтворено за допомогою нормативних мовних одиниць (478 фрагментів, 28,3 %). Таким чином, усі фрагменти тексту перекладу було розподілено на два типи: (1) ті, де відтворено ненормативні лексичні одиниці тексту оригіналу; (2) ті, де ці одиниці не відтворено.

Застосовуючи подану класифікацію, далі ми по-слідовно розглянули виявлені групи фрагментів тексту перекладу, що містять або не містять ненормативну лексику, наявну в тексті оригіналу, та описали специфіку цих груп.

Порівнюючи фрагменти тексту оригіналу та тексту перекладу, в яких ми зафіксували відтворення ненормативної лексики, ми виявили, що у низці випадків перекладач використав повний еквівалент.

Добір *повного еквівалента* – це спосіб перекладу у якому перекладач використовує слово чи фразеологізм, збіжний за змістом, функцією та стилістичною забарвленістю з відповідною одиницею тексту оригіналу. У цьому твердженні спираємося на думку, що повні еквіваленти мають точну, незалежну від тексту повноцінну відповідність в різних мовах, що повністю збігаються за значенням та стилістичним забарвленням. Переклад еквівалентних фразеологізмів може відрізнитися від оригіналу використанням різної граматичної структури, але, незважаючи на це, фразеологізми є адекватними як за змістовим, так і за образним лексичним наповненням [5]. Це свідчить про те, що носії різних мов сприймають певне поняття однаково, але можуть вербалізувати його однаково чи по-різному.

Наведемо декілька прикладів використання повного еквівалента у перекладі:

(1) *chew the fat (coll)* – to talk with someone in an informal and friendly way [14]; теревенити, точити ляси [15].

*When I was at Whooton old Luce used to hate it—you really could tell he did—when after he was finished giving his sex talk to a bunch of us in his room we stuck around and **chewed the fat** by ourselves for a while.*

*В Гутоні Льюса починало бісити, — це в нього на лобі було написано, — коли він, каналія, закінчував виступати у себе в кімнаті перед нами зі своїми сексуальними проповідями, а ми не розходились і **теревенили** собі далі.*

(2) *hotshot* someone who is very successful and confident [17];

досвідчений, жевжик [15].

*They advertise in about a thousand magazines, always showing some **hotshot** guy on a horse jumping.*

*А може, й бачили рекламні оголошення. їх тулять у сотнях ілюстрованих журналів, і скрізь – такий собі хвацький **жевжик**, скаче на коні через бар'єр.*

(3) *The driver was **sort of a wise guy**.*

*Та водій мій був теж **не в тім'я битий**.*

У наведених прикладах лексичні / фразеологічні одиниці, які збігаються (*hotshot* – *жевжик*), або не збігаються (*chew the fat* – *теревенили*) за формою, не позбавлені денотативного змісту, крім того, у більшості випадків їхні відповідники наявні в перекладних словниках, що спрощує їхній переклад. Виключення становить лише останній приклад, де денотативне значення містить одиниця *a wise guy*, а ненормативність

передає розмовний вислів *sort of*; обраний перекладачем відповідник – фразеологізм *не в тім'я битий*, за відмінності структури має те саме змістове наповнення та емоційно-експресивне забарвлення. При цьому, всі одиниці тексту оригіналу та перекладу належать до ненормативних.

Використовуючи добір повного еквівалента, перекладач замінює культурну конотацію джерельної мови на культурну конотацію цільової мови, таким чином культурна позначеність тексту оригіналу втрачається, а отже, такий переклад є одомашнювальним. Це є цілком очікуваним, оскільки ненормативна лексика є стратою, властивою певній конкретній лінгвокультурі. Таким чином, культурна конотація втрачається, а емотивна зберігається.

Тут доречно ще вказати на ту обставину, що О. Логвиненко широко використовує лексику, яка володіє доволі високим ступенем ненормативності. Розглянемо подані далі приклади:

(4) "You're **a dirty stupid sonuvabitch of a moron**," I told him.

Кретин недоумкуватий, ідіот, сучий син! – кажу йому.

(5) "Hey, I got a **flit** for you"

– Чуєш, – кажу, – я тут нагледів тобі одного **гомосека**.

У прикладі (4) використана мовна одиниця, що належить до образливих та якнайкраще відтворює лайку, що містить фрагмент тексту оригіналу. У прикладі (5) взагалі бачимо в перекладі мовну одиницю, що не тільки є ненормативною, а до того ж позначає нетрадиційну сексуальну орієнтацію чоловіка, тобто торкається теми, що за радянських часів належала до табуованих. Можна лише дивуватися тому, як це пропустив радянській цензор. Але це підтверджує нашу думку про певне послаблення вимог цензури у 1980-х роках, адже за декілька десятиріч до цього таке було б неприпустимим, навіть задля того, щоб зобразити усю повноту «загнивання» Америки.

З точки зору теорії перекладу, фрагменти (4), (5) вже не можна віднести до таких, де ненормативну лексику відтворено шляхом використання повного еквівалента, тут застосовано *частковий еквівалент* [3] або *функційний відповідник* [10, с. 15].

Частковим еквівалентом вважається такий варіант перекладу, який розміщується на другому плані, а точніше у другій половині словникової статті серед останніх позицій опису семантичної структури слова або фразеологічного словосполучення. Як зазначається, частковий еквівалент – фразеологізм, який не є повним відповідником іншому фразеологізму в іншій мові, бо має незначні відмінності у лексичній або у граматичній формі, що не перешкоджає передачі суті фразеологізму. За часткової еквівалентності, залежно від того, яким складником часткові фразеологічні еквіваленти відрізняються,

вони бувають різноструктурні, різноекспресивні тощо, і чим більше ознак у них розходяться, тим нижчий коефіцієнт еквівалентності [3, с. 44]. Такі варіанти перекладу повинні зберегти стилістичну спрямованість та значення, але можуть відрізнятися використанням різних компонентів граматичної структури або мати зовсім інший лексичний склад порівняно з мовою оригіналу. Іншими словами, ці одиниці виконують в мовленні ту саму або максимально близьку функцію, що й дозволяє визначати їх як функційні відповідники.

Наведемо ще декілька прикладів, де перекладач використовує функційний відповідник:

(6) *be up the creek* – in an awkward position with no easy way out [14].

*Thing is, though, I'll be up the creek if I don't get it in. Але річ у тім, що мені так **непенале**, якщо я не здам твору!*

У цьому фрагменті не збігається ані форма – фразеологізм в англійській мові, дієслово в українській, ані зміст ненормативної мовної одиниці, але змістова заміна (*неприємна ситуація – очікуване покарання за потрапляння в цю ситуацію*) цілком доречно в контексті поданого фрагменту. Також у перекладі, за втрати культурної конотації, збережено емотивну.

(7) "Get your **dirty stinking moron knees off my chest**."

– **Забери з мене **смердючі** свої коліна, ідіот!**

У прикладі (7) змінено статус мовної одиниці *moron* – замість функції означення, її вжито у функції звертання, але це не тягне за собою втрат ані змісту, ані емотивних конотації, так само, як і вилучення в перекладі слова *dirty*.

(8) *God, could that **dopey girl** dance.*

*Боже, але ж як та **дупена** танцювала!*

Подібне спостерігаємо і в прикладі (8): замість словосполучення *dopey girl* перекладач використовує лексичну одиницю *дупена*, яка є доволі близькою за змістом, так само ненормативною та емотивною маркованою, а отже виконує ту саму функцію.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що й за умов застосування перекладачем часткового еквівалента / функційного відповідника, емотивні конотації ненормативної лексики в тексті перекладу зберігаються, а культурні натомість втрачаються, оскільки перекладач використовує ресурс цільової мови, апелюючи до картини світу читача цільового тексту.

Як вже було попередньо зазначено, за відсутності відтворення ненормативної лексики в українському перекладі її або замінено на нормативну, або ж загалом вилучено. Розглянемо на конкретних прикладах обидва ці різновиди.

Під час аналізу було зафіксовано використання у перекладі заміни ненормативних лексичних одиниць на нормативні, наприклад:

(9) *He's got a lot of **dough**, now.*

*Тепер **грошей** у нього як полови.*

У цьому фрагменті перекладач замість ненормативної лексичної одиниці *dough*, вжитої в тексті оригіналу, використовує загальноприйняте, не обмежене у вжитку слово *groshi*, але в той самий час, компенсує цю втрату за рахунок заміни нормативного англійськомовного виразу *has got a lot of* на ненормативне, емотивної марковане українське як *полови*. Отже, тут має місце компенсація – лексико-граматична трансформація, що передбачає передачу смислового або стилістичного відтінку не там, де він виражений в оригіналі. Дуже часто один стилістичний засіб замінюється при компенсації втрат іншим. Необхідність у компенсації виникає у зв'язку з тим, що у низці випадків неможливо знайти повний відповідник (тобто, смисловий і експресивно-стилістичний) для передачі в перекладі окремого сегмента оригіналу [6, с. 124]. Отже, застосування компенсації фактично дає той самий ефект, що й відтворення ненормативної лексики тексту оригіналу, тобто дозволяє зберегти емотивну конотацію.

Натомість, у поданих далі прикладах заміна ненормативної одиниці тексту оригіналу на нормативну в тексті оригіналу не супроводжується компенсацією, що спричиняє певну втрату емотивності фрагменту тексту перекладу:

(10) *"He ain't my friend. He's my brudda."*

Він мені не товариш. Він мій брар.

(11) *I was practically a child at the time, but I remember when he used to come home on furlough and all, all he did was lie on his bed, practically*

Я тоді був ще майже дитина, але пам'ятаю, що коли він приїздив у відпустку, то цілими днями пролежував у себе на ліжку

Як свідчать подані приклади, ненормативна лексика тексту оригіналу не вимагала складних перекладацьких рішень, і навіть за відсутності ненормативного відповідника в цільовій мові, як от, наприклад до слова *furlough* (відпустка), перекладач міг би вдаватися до компенсації. Можна припустити, що наявні в наведених прикладах заміни були спричинені зовнішніми чи внутрішніми обмеженнями на вживання занадто великої кількості ненормативних лексичних одиниць.

На окрему увагу заслуговує відтворення в перекладі вислову *and all*. Головний герой постійно вживає цей вислів, який є беззмисловим, плеонастичним у цілому висловленні або так званім словом-паразитом. Загалом протягом роману ми зафіксували близько чотирьохсот вживань цього вислову, але перекладач вдається до нормативного відповідника, як у наведеному далі прикладі:

(12) *They're nice and all—I'm not saying that—but they're also touchy as hell.*

Загалом вони добрі, що й казати, тільки ж вразливі – страх.

Це важко пояснити через наявність великої кількості слів-паразитів в українськомовному спілкуванні, у тому числі і в молодіжному сленгу [12].

Тому вважаємо логічним припустити, що тут знову причина полягає не стільки у виборі самого перекладача, скільки в необхідності задовольнити вимоги цензора, можливо щодо слідування традиції російського перекладу.

Зустрічаються також такі випадки, де цей вислів, а також інші ненормативні одиниці відсутні у тексті перекладу, тобто відбувається *вилучення*.

Вилучення у перекладацьких студіях описується як такий прийом, при якому лексично і семантично надлишкові слова піддаються опущенню з тексту, ними можуть бути різні лексеми, які не перекладаються або парні синоніми [4, с. 43], але це стосується фахового, а не художнього перекладу. Крім того, вилучення саме ненормативної лексики вказує на можливу ідеологічну природу цього явища – необхідність відповідати вимогам цензури.

Загалом, аналіз фрагментів, де в українському перекладі не відтворено ненормативну лексику тексту оригіналу, дозволяє дійти висновку, що кількісні показники таких фрагментів не слід розглядати як повністю об'єктивні, через використання перекладачем прийому компенсації у низці із них; а заміна ненормативної лексики на нормативну або її вилучення з тексту перекладу найбільш імовірно є виявом ідеологічного впливу.

4. ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження засвідчили, що близько половини фрагментів тексту оригіналу, де міститься ненормативна лексика, відтворено в українському перекладі зі збереженням цієї лексики за допомогою використання повного або часткового еквівалента / функційного відповідника, а в іншій частині, яка трохи перебільшує половину, – не збережено. Але ці механічні підрахунки не дають уявлення про реальні втрати емотивних конотацій у перекладі. Як засвідчив подальший аналіз, у низці фрагментів цільового тексту, де відсутнє безпосереднє відтворення ненормативних мовних одиниць джерельного тексту, використано компенсацію, що дозволило перекладачеві уникнути втрати емотивних конотацій. Збереження емотивних конотацій під час відтворення ненормативної лексики у тексті перекладу в усіх випадках кореспондує із втратою культурних конотацій, що характеризує переклад досліджених одиниць як одомашнювальний. Відсутність відтворення ненормативної лексики у тексті перекладу має два різновиди: заміна цієї лексики на нормативну, або ж її вилучення з фрагменту тексту, що природно призводить до втрати як культурних, так і емотивних конотацій.

Багато використаних О. Логвиненком засобів мають високий ступінь ненормативності, що засвідчує певне послаблення цензурних обмежень у період здійснення перекладу. Але відсутність відтворення ненормативної лексики в перекладі, навпаки, де-

монструє або намагання перекладача збалансувати бажане та «належне», або ж втручання радянського цензора у творчий процес перекладу. Цей висновок випливає з того, що як заміни ненормативної лексики на нормативну, так і видалення ненормативної лексики, зафіксовано у випадках, які не потребу-

вали значних зусиль з боку перекладача. Це засвідчує наявність зовнішнього / внутрішнього впливу, тобто впливу цензури / самоцензури.

Перспективою дослідження є аналіз українського перекладу ненормативної лексики на матеріалі інших англійськомовних творів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Альошина, М. Методологія «культурного повороту» в сучасному перекладознавстві та проблеми адекватності в перекладі. Відновлено з: <https://pa.journal.kspu.edu/index.php/pa/article/view/149>
2. Андреева, В., & Фролова, І. (2015). Особливості англо-українського перекладу стилістично знижених лексичних одиниць (на матеріалі перекладів роману «Над прірвою у житті»). *In Statu Nascendi: теоретичні та прагматичні проблеми перекладознавства: збірник студентських статей*, 16, 8–14.
3. Зорівчак, Р. П. (1983). *Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія: на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою*. Львів: Вища школа.
4. Карaban, В. І. (2002). *Переклад англійської наукової і технічної літератури: граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми*. Вінниця: Нова книга.
5. Квеселевич, Д. І. (1983). *Интеграция словосочетания в современном английском языке*. Київ: Вища школа.
6. Корунець, І. В. (2001). *Теорія і практика перекладу (аспектний переклад)*. Вінниця: Нова книга.
7. Олекса Логвиненко. Відновлено з: https://www.wikiwand.com/uk/%D0%9B%D0%BE%D0%B3%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%96%D0%B9_%D0%9F%D0%BE%D1%82%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87.
8. Ребрій, О. В. (2012). *Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
9. Селінджер, Д. Д. Над прірвою у житті : пер. з англ. О. Логвиненко. Відновлено з: <http://www.ae-lib.org.ua/salinger/Texts/TheCatcherInTheRye-ua.htm>.
10. Ткачівська, М. Р. (2021). *Культурно-емоційні закономірності відтворення лексики обмеженого вжитку в українсько-німецькому художньому перекладі* (Автореф. доктора філол. наук). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків.
11. Фролова, І. Є., & Лапіна, О. В. Чинники ідеологічного впливу на переклад (на матеріалі українських перекладів роману Е. Гемінґвея «По кому подзвін» 1981 та 2018 рр.). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*, 94, 40–46.
12. Швидченко, А. В. (2012). Слова-паразити в сучасному молодіжному сленгу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*, 2(4), 192–194.
13. Bassnett, S., & Lefevere, A. (1990). *Translation, History and Culture*. London: Printer Publishers.
14. Cambridge Dictionaries Online. Retrieved from: <http://dictionary.cambridge.org>
15. English-Ukrainian Dictionary. Retrieved from: <http://www.englishukrainiandictionary.com/en/dictionary-english-ukrainian>
16. Johnson, R. (2013). If Holden Caulfield Spoke Russian. Retrieved from: <https://www.newyorker.com/books/page-turner/if-holden-caulfield-spoke-russian>.
17. Longman English Dictionary Online. Retrieved from: <http://www.ldoceonline.com>.
18. Merkle, D. (2010). Censorship. *Handbook of Translation Studies* (Vol. 1, pp. 18–21). Amsterdam, The Netherlands: John Benjamin Publishing Company.
19. Salinger J. D. The Catcher in the Rye. Retrieved from: <http://www.readanybook.com/online/20556>.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2022

Стаття рекомендована до друку 26.12.2022

Oleg Tulupov – PhD student at Mykola Lukash Translation Studies Department, School of Foreign Languages of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: olegtul@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6788-577X>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=UmVwWekAAAAA>

Eva Kirichenko – Second-year Graduate Student at Mykola Lukash Translation Studies Department, School of Foreign Languages of V. N. Karazin Kharkiv National University

PROFANITY IN ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION: CREATIVITY VS CENSORSHIP

This article rethinks the rendering of profanity from a cultural translation perspective. Profanity is broadly recognised as one of translation problems but its study has been mostly concentrated on language issues, namely stylistic ones. When viewed in terms of linguistic analysis, profanity is described as low words including argot, slang, jargon, etc. In terms of translation studies these language units are characterized as limited in usage non-normative ones, marked both culturally and emotively and coming in three varieties: abusive, socially and territory conditioned lexis. This study concentrates on the Ukrainian translation of J. D. Salinger's novel *The Catcher in the Rye*, which naturally limits profanity to the first two varieties. The methodological underpinning of the research brings into the fore the interdependence and interconnections between translator's creativity and his ideological stance restricted by censorship. The first edition of the Ukrainian translation by O. Logvynenko was published back in 1984 and it was a fully valued one, judging from a number of republications and Ukrainian readers' high response.

The translator's mastery however needs consideration in the social-political context of his activity. The censorship limitations in the Soviet Union of the early 1980-s, though not as strict as they used to be earlier, were still there and included among others the requirement to regard the Russian translation made several decades before as the example to follow. In his obvious willingness to render profanity as an important distinctive feature of the hero's psychological state, O. Logvynenko had to take it into account. He rendered profanity of the source text in about a half of all the fragments of the target text employing full or partial (functional) equivalents which allowed to preserve emotive connotations. In other cases that constitute a little more than a half of all under study, he sometimes resorted to compensation which had the same effect. Still, in a number of target text fragments emotive connotations are lost as profanity is substituted with normative language units or omitted. A glance into the nature of such cases brings us to the conclusion that they were caused not by the lack of translation decisions but by ideological considerations, namely censorship constraints.

Keywords: *censorship, cultural translation studies, emotive connotation, ideology, profanity, source / target text, Ukrainian translation.*

REFERENCES

Al'oshyna M. Metodolohiia "kul'turnoho povorotu" v suchasnomu perekladoznavstvi ta problemy adekvatnosti v perekladi [Methodology of "Cultural turn" in modern translation studies and problems of adequacy in translation]. Retrieved from: <https://pa.journal.kspu.edu/indekh.php/pa/artitsle/viev/149>. (in Ukrainian).

Andriieva, V., & Frolova, I. (2015). Osoblyvosti anhlo-ukrains'koho perekladu stylistychno znyzhenykh leksychnykh odynyt's' (na materialy perekladiv romanu "Nad pririvoiu u zhyti") [Specifics of English-Ukrainian Translation of Low Words (based on the translations of the novel "The Catcher in the Rye")]. In *Statu Nascendi: teoretychni ta prahmatychni problemy perekladoznavstva: zbirnyk students'kykh statej* [In Statu Nascendi: theoretical and pragmatic problems of translation studies: collection of students' articles], 16, 8–14. (in Ukrainian).

Zorivchak, R. P. (1983). *Frazeolohichna odynytsia iak perekladoznavcha katehoriia: na materialy perekladiv tvoriv ukrains'koi literatury anhlijs'koiu movoiu* [Phraseological unit as a translation category (on the material of translations of Ukrainian literature into English)]. L'viv: Vyscha shkola Publ. (in Ukrainian).

Karaban, V. I. (2002). *Pereklad anhlijs'koi naukovoï i tekhnichnoi literatury: hramatychni trudnoschi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy* [Translation of English scientific and technical literature. Grammatical difficulties, lexical, terminological and genre-stylistic problems]. Vinnytsia: Nova knyha Publ. (in Ukrainian).

Kveselewich, D. I. (1983). *Integracija slovosochetaniia v sovremennom anglijskom jazyke* [The integration of word combination in modern English]. Kiev: Vishha shkola Publ. (in Russian).

Korunets', I. V. (2001). *Teoriia i praktyka perekladu (aspektnyj pereklad)* [Theory and practice of translation (aspect translation)]. Vinnytsia: Nova knyha Publ.

Oleksa Lohvynenko. Retrieved from: https://www.wikiwand.com/uk/%D0%9B%D0%BE%D0%B3%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%96%D0%B9_%D0%9F%D0%BE%D1%82%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87.

Rebrij, O. V. (2012). *Suchasni kontseptsii tvorchosti u perekladi: monohrafiia* [Modern conceptions of creativity in translation: monograph]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina Publ. (in Ukrainian)

Selindzher, D. D. *Nad pririvoiu u zhyti: per. z anh. O. Lohvynenko* [The Catcher in the Rye: translated from English by O. Lohvynenko]. Retrieved from: <http://www.ae-lib.org.ua/salinger/Texts/TheCatcherInTheRye-ua.htm>.

Tkachiv's'ka, M. R. (2021). *Kul'turno-emotyvni zakonovirnosti vidtvorennia leksyky obmezhenoho vzhytka v ukrains'ko-nimets'komu khudozhn'omu perekladi* [Cultural-Emotional Regularities of Rendering Lexis of Limited Usage in Ukrainian-German

Fiction Translation] (Philology Doctorate thesis synopsis). Kharkivs'kyj natsionalnyj universytet imeni V. N. Karazina, Kharkiv. (in Ukrainian)

Frolova, I. Ye., & Lapina, O. V. Chynnyky ideolohichnoho vplyvu na pereklad (na materialy ukrains'kykh perekladiv romanu E. Hemingveia "Po komu podzvin" 1981 ta 2018 rr.) [The factors of ideological influence on translation (based on Ukrainian translations of E. Hemingway's novel "For Whom the Bell Tolls" in 1981 and 2018)]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Inozemna filohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov* [The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching], 94, 40–46.

Shvydchenko, A. V. (2012). Slova-parazyty v suchasnomu molodizhnomu slenhu [Junk words in modern youth slang]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu imeni Al'freda Nobelia. Serii "Filolohichni nauky"* [Bulletin of Alfred Nobel Dnipropetrovsk University. Series "Philology"], 2(4), 192–194.

Bassnett, S., & Lefevere, A. (1990). *Translation, History and Culture*. London: Printer Publishers.

Cambridge Dictionaries Online. Retrieved from: <http://dictionary.cambridge.org>

English-Ukrainian Dictionary. Retrieved from: <http://www.englishukrainiandictionary.com/en/dictionary-english-ukrainian>

Johnson, R. (2013). If Holden Caulfield Spoke Russian. Retrieved from: <https://www.newyorker.com/books/page-turner/if-holden-caulfield-spoke-russian>

Longman English Dictionary Online. Retrieved from: <http://www.ldoceonline.com>

Merkle, D. (2010). Censorship. *Handbook of Translation Studies* (Vol. 1, pp. 18–21). Amsterdam, The Netherlands: John Benjamin Publishing Company.

Salinger J. D. The Catcher in the Rye. Retrieved from: <http://www.readanybook.com/> online/20556

The article was received by the editors 06.10.2022

The article is recommended for printing 26.12.2022